

УДК 343.9:341.411

Корольчук Віктор Володимирович – старший науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Актуальні питання запобігання транснаціональній злочинності

Проаналізовано загальну характеристику транснаціональної злочинності у зарубіжних країнах. Зроблено спробу з урахуванням досягнень науки і практики розглянути правові, кримінологічні основи протидії транснаціональній злочинності, а також основні напрями діяльності міжнародних організацій щодо запобігання цьому негативному явищу.

Ключові слова: організована злочинність, транснаціональна злочинність, міжнародні організації, імміграція.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що останнім часом у світі змінюється структура злочинності: індивідуальна злочинність поступається місцем груповій, групова переростає в організовану, а остання, виходячи на міжнародний рівень, стає транснаціональною. Традиційно транснаціональну злочинність визначають як сукупність злочинів, що вчинені за певний період (осіб, які їх учинили), що завдають шкоду відносинам двох або більше держав, чи інтересам юридичних або фізичних осіб двох чи більше держав, відповідальність за які передбачена в актах міжнародного кримінального права або в нормах національного кримінального законодавства [1].

Транснаціональна злочинність – глобальна проблема, яка завдає величезної шкоди економіці, соціальній і морально-психологічній культурі населення та підриває національну безпеку держав унаслідок притоку значних сум грошей, отриманих незаконним шляхом, а саме: торгівлею людьми та зброєю, контрафакцією, незаконним оборотом наркотиків, незаконним перевезенням мігрантів, підробленням і поширенням банкнот, екологічними злочинами, тероризмом. Як приклад, у листопаді 2009 р. правоохоронні органи Греції вилучили контейнер з багажу Північнокорейської компанії, який прямував з Ліберії до Сирії. Усередині контейнеру було знайдено дерев'яні коробки, заповнені

скляними ампулами, кожна з яких містила рідкі або порошкоподібні реагенти. Ці реагенти використовують для визначення хімічних речовин, які утворюються в повітрі після застосування хімічної зброї. Реагенти можуть використовуватись під час атак хімічної зброї [2]. 2012 року в м. Буенос-Айрес, Аргентина, чотирьох громадян Перу, які проживають в Аргентині, було заарештовано за співучасть в організованому злочинному угрупованні, яке діє у Перу та Аргентині. Троє підозрюваних здійснювали поширення підроблених банкнот євро, а четвертий був лідером ОЗУ, яке надсило підроблені банкноти доларів США до Сполучених Штатів. У результаті обшуку їх місць проживання у Буенос-Айресі було виявлено: 20 підроблених банкнот номіналом 100 євро, 20 підроблених банкнот номіналом 50 євро, 299 підроблених банкнот номіналом 20 доларів та 470 підроблених банкнот номіналом 50 доларів, а також 40 підроблених банкнот номіналом 100 доларів [3]. Така злочинна діяльність приносить міжнародній мафії прибуток у розмірі сотень мільярдів доларів. У транснаціональну злочинність утягненні різноманітні прошарки суспільства, для неї характерна власна система внутрішнього управління та протидії державним інституціям. Поширенню транснаціональної організованої злочинності сприяє наявність таких чинників: вплив глобалізаційних процесів на розвиток світової економіки, значне зростання попиту на різні види послуг у розвинутих країнах світу, зростання безробіття, особливо серед осіб жіночої статі, розвиток сучасних інформаційних технологій, особливо Інтернет-ресурсів, що забезпечують нерегульований процес формування спокус і пересування людей.

Означена ситуація вимагає з боку держави внесення суттєвих коректив у стратегію і тактику боротьби зі злочинністю, розроблення та здійснення дійових заходів для зміцнення законності і правопорядку в країні. А, отже, виникає нагальна потреба в осмисленні, вивченні та практичному застосуванні рекомендацій міжнародних організацій, створених під егідою Організації Об'єднаних Націй, для протидії транснаціональній злочинності.

Ступінь розробки теми. Значне коло проблем, пов'язаних з дослідженням зумовлених глобалізаційними процесами напрямів розвитку транснаціональної злочинності, знайшли відбиток у наукових працях зарубіжних і вітчизняних учених О. М. Бандурки, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, Ф. Г. Бурчака, В. В. Василевича, І. М. Даньшина, О. М. Джужи, А. П. Закалюка, В. П. Ємельянова, В. С. Зеленецького, О. Г. Кальмана, Р. А. Калужного, Я. Ю. Кондратьєва та ін., які надають можливість сформувати основу наукового розуміння транснаціональної злочинності, притаманних їй найбільш суттєвих і характерних ознак, визначити пріоритетні шляхи і напрями боротьби з цим соціаль-

но небезпечним явищем, однак окреслена тематика потребує подальшого розроблення.

Метою дослідження є розроблення науково обґрунтованих заходів запобігання вчиненню транснаціональних злочинів, на основі сучасних теоретичних концепцій юридичних наук, кримінологічної характеристики транснаціональних злочинів.

Досягнення поставленої мети передбачало виконання таких завдань, що становлять зміст цього дослідження:

- з'ясувати генезис законодавства міжнародних організацій з питань запобігання транснаціональним злочинам;
- визначити стан і тенденції транснаціональної злочинності;
- обґрунтувати детермінанти транснаціональної злочинності;
- запропонувати систему профілактичних заходів щодо запобігання транснаціональним злочинам.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з учиненням транснаціональних злочинів.

Предметом дослідження є запобігання транснаціональним злочинам.

Оцінюючи перспективи змін транснаціональної злочинності у країнах з високо розвинутою ринковою економікою, багато західних кримінологів розраховують на ліпше. Це пов'язується, передусім, з тим, що останніми роками стабілізувався, а у деяких країнах навіть знизився рівень злочинності. Сприятливо позначився на стані рівня злочинності процес постійного посилення покарання відносно осіб, які скоюють насильницькі злочини, тяжкі майнові злочини. Розробляються заходи щодо контролю за в'їздом з країн із нестабільною економічною і політичною ситуацією. Багато уваги приділено підвищенню рівня технічного забезпечення поліції, активно впроваджують у практику електронні системи захисту майна громадян, усе більшою підтримкою став користуватися розвиток приватних правоохоронних служб. Наприклад, у США кількість співробітників у приватних поліцейських службах порівнялась з кількістю поліцейських у федеральних і штатних поліцейських органах.

Однак транснаціональні злочинні організації негативно впливають на міжнародну безпеку внаслідок того, що вони пов'язані з повстанськими і міжнародними терористичними угрупованнями і надають їм підтримку. Практично вся зброя, що використовується повстанськими етнічними угрупованнями на Близькому Сході у Східній і Західній Африці, була отримана незаконно і є основним знаряддям убивства сотень тисяч людей у зіткненнях, що відбуваються в цих районах. Бойовики Революційної армії Колумбії (FARC) і Національної армії звільнення (ELN) та незаконні озброєні формування, які контролюють майже половину Колумбії, фінансують велику частину своїх операцій, спрямованих проти уряду, за допомогою торгівлі наркотиками. Дохо-

ди, що отримують від операцій з наркотиками та іншої злочинної діяльності, забезпечують ці повстанські угруповання ліпшим оснащенням, озброєнням і оплатою, ніж у державних озброєних силах.

Для боротьби з міжнародною злочинністю світова спільнота зробила цілу низку документів і створила відповідні організації. Під егідою ООН створено: Міжнародну організацію міграції – щодо протидії нелегальній міграції і торгівлі людьми; ВООЗ – щодо протидії незаконному обігу наркотичних та психотропних речовин. До цього переліку належать Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), Міжнародна морська організація (ІМО), ЮНЕСКО. Серед регіональних міжнародних організацій взаємодію між правоохоронними органами здійснюють Європол, Арабська Рада Міністрів внутрішніх справ; проблемою легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, – міжурядова організація Financial Action Task Force (FATF) та ін. Зазначено, що найефективнішим інструментом міжнародного поліцейського співробітництва у цій сфері є Міжнародна організація кримінальної поліції (МОКП – Інтерпол), членами якої є 187 країн. Україну було прийнято до Інтерполу 4 листопада 1992 р. на 61-й сесії його Генеральної асамблеї. Іншим суб'єктом запобігання транснаціональній злочинності є Європол (1999 р.) – установа правопорядку Європейського Союзу, яка збирає інформацію щодо незаконної торгівлі наркотиками, тероризму, незаконної торгівлі автотранспортом, торгівлі людьми, відмивання грошей та ін. Україною у грудні 2009 р. укладено угоду про співпрацю з цією організацією. Радою глав урядів СНД (1993 р.), відповідно до Програми спільних заходів для боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними злочинами на території СНД, створено Бюро з координації боротьби з організованою злочинністю й іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності, яке здійснює функції співробітництва у сфері протидії злочинності, зокрема між міністерствами внутрішніх справ країн-учасниць [4].

Для того, щоб оцінити ступінь стурбованості урядів впливом транснаціональної злочинності на безпеку, досить поглянути на розміри фінансування діяльності по боротьбі зі злочинністю на національному і міжнародному рівнях. У США на початку 1990-х років бюджет програм з міжнародного контролю за наркотиками, що перебували у веденні Держдепартаменту, становив близько 150 млн доларів на рік. У другій половині 1990-х років програми по боротьбі з міжнародною злочинністю потрапили у сферу відповідальності Адміністративного управління Держдепартаменту й їх фінансування істотно збільшилось. Вже у 2003 році бюджетні кошти, виділені на цю діяльність, становили понад 900 млн доларів. Хоча значну частину цієї суми призначено для програм по боротьбі з наркотиками в Південній Америці, 50 млн дола-

рів виділені на інші програми технічної підтримки в боротьбі зі злочинністю, – це майже вдсятеро більше того, що витрачалося на такі програми 10 років тому. Обсяг фінансування програм ООН, спрямованих на допомогу в боротьбі з наркотиками і злочинністю, які фінансовано з добровільних внесків держав-членів і адміністровано Управлінням з контролю за наркотиками і попередженню злочинності, зріс за останні десять років майже удвічі [5].

Міжнародна діяльність по боротьбі з транснаціональною злочинністю за останні двадцять років істотно розширилася. Стимулом для об'єднання зусиль слугує усвідомлення того, що жодна країна не здатна боротися з цим явищем самостійно і лише на своїй території. Більше того, країни, які використовуються злочинними організаціями як для основної бази, так і джерел нелегальних товарів, і ті країни, які є основними пунктами призначення для цих товарів, поступово зрозуміли спільність своїх інтересів у боротьбі зі злочинністю. Це розуміння допомогло значною мірою подолати помилкове розділення між країнами, що розвиваються, з яких вивозиться і через які транспортується товар, й індустріально розвиненими країнами, які слугують основними ринками збуту. Попит і пропозицію все більше розглядають як ланку одного ланцюга, коли йдеться про сумісну боротьбу із транснаціональною злочинністю. Таке нове ставлення призвело до збільшення кількості й підвищення якості програм економічної і технічної підтримки та підготовки кадрів. Крім того, основні економічно розвинені країни прагнуть здійснювати повнішу координацію своїх програм, отримувати більшу користь з ООН і регіональних організацій та розширювати співпрацю між державними правоохоронними, прикордонними, митними і дипломатичними органами.

В Україні для забезпечення ефективної взаємодії правоохоронних органів у протидії транснаціональній організованій злочинності виконано низку заходів нормативно-правового характеру: ратифіковано Закон України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, Указ Президента України “Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю” від 21 жовтня 2011 р. № 1000, розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю” від 25 січня 2012 р. № 53-р, Наказ Міністерства внутрішніх справ України та Центрального управління Служби безпеки України “Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю” від 10 червня 2011 р. № 317/235 та ін. Набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України, який містить розділ щодо міжнародного співробітництва. Це Розділ IX Міжнародне співробітництво під час кримі-

нального провадження, в якому викладено положення про загальні засади міжнародного співробітництва, міжнародну правову допомогу при проведенні процесуальних дій, видачу осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадицію), кримінальне провадження у порядку перейняття, визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб [6].

Усе ж таки питання про те, наскільки успішними можуть бути ці зусилля, залишається відкритим. Як наголошувалось, транснаціональні злочинні організації мають значні переваги перед державними і міжнародними структурами, які намагаються з ними боротися. Існуючи поза державним контролем, вони можуть встановлювати свої правила і моделі поведінки. Вони можуть швидко змінювати місцеположення своїх баз без великого збитку для своєї діяльності. Можна стверджувати, що злочинність завжди існуватиме й усередині держав, і на міжнародній арені, оскільки вона заснована на видах діяльності, на які накладено суспільну заборону, але до якої залучено значна частина членів суспільства. З цієї точки зору, програми по боротьбі з наркотиками і злочинністю можуть тільки допомогти скоротити негативні наслідки для суспільства від злочинної діяльності до меж, що прийнятні.

Негативним чинником є те, що транснаціональні злочинні організації виявляли і виявляють здатність пристосовуватися до обставин, легко відновлюватися і набирати силу. Вони як і раніше процвітатимуть у державах, що переживають кризу, зі слабкою моральною культурою суспільства, корумпованими чиновниками й упередженою законодавчою системою.

На сьогодні транснаціональна злочинність поширюється і є великою загрозою. Це пояснюється сталими сімейними традиціями, сильно розвиненою культурою і почуттям солідарності, оскільки у більшості вони мають етнічну основу.

Інтенсивний процес демократизації, розширення міграції більшою мірою сприяли тому, що в багатьох країнах однією з першочергових проблем стала проблема злочинності іноземних громадян. В юридичній літературі проблема зростання злочинності іноземних осіб і осіб без громадянства висвітлювалась давно. Ще в середині 50-х років ХХ ст. голландський кримінолог А. В. Бонгер поставив запитання: чи існує зв'язок між зростанням злочинності й кількості осіб іншої раси, які проживають у країні? На це запитання вчені відповіли негативно, вказуючи на те, що справа не в расі, а в багатьох інших чинниках. До таких чинників вони віднесли:

– освіту в країнах Європи, етнічних меншин, у зв'язку з чим європейське співтовариство набуло нового елементу соціальної диференціації;

– оскільки названі групи зберегли певний ступінь автономності, ця диференціація призвела до утворення нової соціальної системи – мультиетнічного суспільства;

– культурну плюралістичність суспільства.

Дослідження за потоком іммігрантів найактивніше здійснено у Великобританії, Нідерландах, Швеції – у країнах з високим рівнем іммігрантів. Боротьба зі злочинністю іноземних громадян і осіб без громадянства стала важливим напрямом роботи всіх поліцейських відомств багатьох країн, особливо там, де злочинність іноземних громадян і осіб без громадянства становить значну частку в загальній кількості розкритих злочинів.

Західні спеціалісти це пояснюють дискримінацією, що виявляється в різних сферах. Насамперед, йдеться про слабкий, порівняно з громадянами країн, правовий і соціальний захист іноземців. Зв'язок між іноземцями і злочинністю давно вийшов за межі повідомлень засобів масової інформації та досліджень, він став частиною політики європейських країн. Доказом того, що між іноземними громадянами і злочинністю за кордоном уже давно поставлено знак рівності й, що це положення стало принципом політики правління багатьох зарубіжних держав, є, наприклад, різні європейські договори і згоди, які закликають до необхідності співробітництва поліції та різних країн у контролі за імміграцією: вжиття для цього будь-яких заходів, які вони вважають необхідними, а також боротьба з тероризмом, наркобізнесом, які здійснюють іноземні громадяни.

Дж. О. Фінкеноер, досліджуючи проблему транснаціональної злочинності, робить висновок, що розвитку цієї злочинності сприяють такі основні чинники: зростання кількості іммігрантів, удосконалення зв'язку і вияв нових технологій.

У ФРН іноземцями вчиняється понад 25 % усіх злочинів: 35 % усіх розбоїв, зґвалтувань і пограбувань, 30 % – убивств, стільки ж крадіжок при обтяжливих обставинах. Третина іноземців – турки, які займаються у ФРН наркобізнесом [7].

На відміну від західних земель, у східних злочини частіше вчиняються не іноземцями, а проти іноземців. Вияв неприязні до іноземців з боку східних німців нерідко пов'язаний з антисемітизмом. За даними кримінологічних досліджень, на думку більшості німців, у них не було б серйозних проблем зі злочинністю, коли б у країні не було такої великої кількості робочих із Туреччини, польських туристів, в'єтнамців, які незаконно проникли у державу, і мозамбікців.

Щодо громадян, які прибули до Німеччини з Росії та інших колишніх республік СРСР, то ними створено крупні мафіозні угруповання, що здійснюють торгівлю зброєю і наркотиками, рекет, замовні вбивства.

Хоча економічний і соціальний розвиток самих уразливих куточків світу, що поліпшено завдяки програмам міжнародної допомоги, допоможе урядам подолати шкоду, яка завдається транснаціональною злочинністю, ступінь ефективності протидії залежатиме від того, чи зможе міжнародне співтовариство сконцентрувати всю політичну волю, терпіння і завзятість у тривалій і важкій боротьбі проти транснаціональної злочинності.

Система профілактики злочинів у країнах Європи має велику схожість, оскільки ґрунтується на загальних принципах: злочинність і боротьба з нею є об'єктом соціального планування; профілактика злочинів здійснюється державними і громадськими органами, тобто відбувається на загальносоціальному і спеціально-кримінологічному рівнях; система боротьби зі злочинністю ґрунтується на науковій основі з використанням прогнозів стану, структури і динаміки злочинності. Для того, щоб знизити рівень злочинності, потрібно забезпечувати професійне навчання та гідні умови праці, гарантувати соціальний захист і матеріальне забезпечення особового складу правоохоронних органів.

Для запобігання злочинності необхідно залучати населення, громадські організації, а не тільки правоохоронні органи. Особливе значення мають спільні дії або їх координація, без чого правоохоронні органи різних держав не можуть успішно боротися з окремими видами організованої злочинності, і, насамперед, наркобізнесом і нелегальною торгівлею зброєю.

Взагалі, щорічні темпи зростання або зниження злочинності у високо розвинених зарубіжних державах, як правило, не перевищують 2–4 %. Цей показник західними кримінологами розцінено позитивно, оскільки незначні коливання рівня злочинності дають змогу без ухвалення різного роду надзвичайних заходів планомірно реалізовувати довгострокові й поточні профілактичні програми.

Запобігання злочинності за кордоном є системою сформованих дій і злагодженої роботи, нині здійснено такі види запобіжної діяльності, як профілактика злочинів, виявлення й усунення причин конкретних злочинів, а також умов, що сприяють їх учиненню; виявлення конкретних осіб, здатних до вчинення злочинів і проведення з ними необхідної роботи. У зарубіжних країнах метою запобігання злочинності є забезпечення надійної безпеки найважливіших цінностей (інтереси держави, суспільства, правових і законних інтересів громадян шляхом усунення чинників, які породжують або сприяють таким діям). Основними суб'єктами запобігання злочинності є колективи та інші групи, індивіди, сама держава, державні органи, громадські формування, а також громадяни. Тобто, важливе значення у боротьбі зі злочинністю мають не тільки правоохоронні органи, а й самі громадяни, нація, суспільство, держава. На рівень злочинності значно впливає свідомість самої людини, менталітет.

Міжнародною спільнотою вироблено певні стратегічні принципи своєї протидії транснаціональній організованій злочинності, до яких належать:

а) запобігання, що реалізується для подолання основних причин цього явища здійсненням певних визначених дій (заохочення соціальних і політичних прав, верховенства права та демократичних реформ; упровадження заходів запобігання політичному невдоволенню населення, а також організованої злочинності; зменшення масштабів злиднів і безробіття; сприяння припиненню процесу розпаду держав);

б) публічність, що полягає в широкому застосуванні заходів просвітницького спрямування та здійсненню публічних громадських обговорень проблем, пов'язаних із транснаціональною організованою злочинністю;

в) співпраця з різноманітними міжнародними організаціями та правоохоронними органами, здійснювана на засадах глобальної взаємодії у межах верховенства права та законності, пошанування громадянських свобод і прав людини та громадянина (особливо це стосується діяльності у цьому напрямі правоохоронних органів, обміну розвідувальними даними між державами, а також здійснення фінансового контролю);

г) розроблення універсальної міжнародної конвенції з питань співпраці у справі протистояння транснаціональним злочинам і здійсненні кримінального правосуддя, розроблення двосторонніх й багатосторонніх угод, підготовки до прийняття типових документів і стандартів з метою використання на національному, регіональному та міжрегіональному рівнях, ратифікація і виконання міжнародних домовленостей [8].

У Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності окреслено основні напрями запобігання цьому явищу:

перший напрям охоплює стратегії з обмеження шляхів здійснення злочинної діяльності через скорочення наявних чи майбутніх можливостей для організованих злочинних груп діяти на законних ринках при використанні доходів від злочинів за допомогою законодавчих, адміністративних та інших заходів;

другий напрям викликає необхідність знизити рівень уразливості законної економіки з тим, щоб перешкодити можливому проникненню до неї організованих злочинних груп [9].

Необхідно ще раз зазначити, що у розв'язанні проблеми транснаціональної злочинності не обійтися без фундаментальних досліджень учених і практиків як зарубіжного досвіду, так і вітчизняного. Потрібно частіше звертати увагу на цю проблему, як це робиться в зарубіжних інформаційних джерелах.

Список використаних джерел

1. Кулакова Н. В. Проблеми запобігання транснаціональній злочинності / Н. В. Кулакова // Міжнародне співробітництво ОВС у боротьбі з транснаціональною злочинністю : зб мат-лів міжн. наук-практ. конф. (Київ, 24 берез. 2010 р.). – К. : НАВС, 2012. – С. 106–108.
2. Бюлетень про хімічні, біологічні, радіаційні та ядерні речовини (CBRN) за січень 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cbrn-coe.eu/Portals/0/cbrn-coe-public-documents>.
3. Аналітичний огляд щодо стану боротьби з підробкою євровалюти за вересень – жовтень 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ecws.ecb.europa.eu/frontend/useCases/Login.uc?ACTION_FIELD=mustLoginFirst.
4. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність: кримінологічна характеристика та шляхи запобігання : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / М. Г. Вербенський. – Дніпропетровськ, 2010. – 40 с.
5. Кримінологія: навч-метод. посіб. / [Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. В. та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2003. – 400 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : за станом на 1 січ. 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
7. Кобец П. Н. Зарубежный опыт предупреждения преступности иностранных граждан и лиц без гражданства / П. Н. Кобец // Российский следователь. – 2003. – № 12. – С. 40–44.
8. Політологія : навч. посіб. / [Гетьманчук М. П. та ін.] ; за заг. ред. доктора іст. наук, проф. М. П. Гетьманчука. – К. : Знання, 2011. – 415 с.
9. Шостко О. Ю. Протидія організованої злочинності в європейських країнах : монографія / О. Ю. Шостко. – Х. : Право, 2009. – 400 с.

Проанализированы общие характеристики транснациональной преступности в зарубежных странах. Сделана попытка на основании науки и практики рассмотреть правовые, криминалогические основы противодействия транснациональной преступности, а также основные направления деятельности международных организаций для предотвращения этого негативного явления.

The common characteristics of transnational crime in foreign countries are analysed. On the basis of science and practice an attempt to consider the legal, criminological basis for counteraction transnational crime was made, and also the main activities of the international organizations to prevent this negative phenomenon are examined.

Стаття надійшла до редакції журналу 14 березня 2013 року.